

Pomogáts Béla

Vallomás az erdélyi iskolákról

Erdélyben a költészetnek Janus-arca van. Az egyik oldalon, mint minden költészet, az alkotó ember önkifejezése: számvetés a köznapi élményekkel, küzdelem az emberi lét végességével és törekenységével. A másik oldalon egy emberi közösség üzenete: viaskodás a mostoha történelemmel és azokkal a szorongató tapasztalatokkal, amelyekkel ennek a közösségnek a múltban és a jelenben meg kellett, meg kell küzdenie. Ez a kettős arculat tekint ránk az erdélyi magyar költészet kiváló és népszerű alkotó egyéniségeinek műveiből. Olyan költők lírájából, mint *Áprily Lajos*, *Dsida Jenő*, *Szabédi László*, *Kányádi Sándor*, *Szilágyi Domokos* – és *Lászlóffy Aladár*.

Lászlóffy fiatal költőként biztató távlatok és remények harsány szavú énekesének indult, aki bámuló szemmel és kigyúlt szívvel áll a huszadik század technikai csodái és tudományos ígéretei előtt. Verseiben helyet kaptak az ismeretelméleti optimizmus jelzései. Innen eredt kozmikus érdeklődése és feltétlen bizalomról tanúskodó jövőkultusza. Később ennek az érdeklődésnek, ennek a bizakodásnak sok csalódást kellett elviselnie. A korábban túlfűtött szavakat másjellelű, elégikus természetű szólam váltotta fel, amely újabb élmények és töprengések nyomán született. A fiatalos lendület sokat veszített naiv erejéből, a költő eszmékedése is sokat veszített eredeti gyanútlanágából. Sokat kellett önmagával viaskodnia, újra rendet kellett teremtenie tapasztalatai és felismerései között. Költészete akkor érett be igazán, midőn számot vetett a szép tervek megvalósulásának korlátaival és a huszadik század kiábrándító történelmi tapasztalataival, közöttük azokkal, amelyeket az erdélyi magyarság körében szerzett.

Mohó érdeklődéssel hajolt az európai és az erdélyi múlt fölé, valódi értékeket keresett, eligazító mintákat és tanításokat, amelyek a teljesebb emberi szabadság és egyenlőség megvalósítását támaszthatják alá. Patinás erdélyi kisvárosokban, vagy éppen nyugat-európai városokban barangolva a régi házak, a múzeumi kincsek nyomán nem lírai életképeket festett, ellenkezőleg, az emberi történelem gyilkos konfliktusain gondolkodott. A történelmi meditatiók eredményeként mindig a humánus értékek mellett tett hitet, meggyőződésének még keserű iróniája is határozottabb kifejezést adott.

Az európai és erdélyi gondolkodás nagy egyéniségeire: *Rotterdam* *Erasmusra*, *Giordano Brunóra*, *Kantra*, *Apáczai Csere Jánosra*, *Bolyai Jánosra* hivatkozott. Az emberi kultúra jövőjéről elmélkedett, s a múltat eligazító tanúságként idézte fel. A harci riadók és a

bíztató jövendölések után az ideálok szigorú ellenőrzése, mélyreható eszmei önvizsgálat következett. Verseibe elégikus érzés költözött, intellektuális biztonsága mégis erősödött. Felelős költői magatartást alakított ki, okos közéleti realizmussal adott számot a közép- és kelet-európai társadalmak ma is súlyos konfliktusairól. Szintetikus igényű költői kompozíciói jelzik, hogy e konfliktusok megoldását a humánus értékek teljesebb érvényesülésétől reméli.

Időközben poétikája és hangja is sokat változott. Ifjúságának avantgárd kifejezőmódja után ő is visszatért ahhoz az erdélyi költői hagyományhoz, amelyet az *Erdélyi Helikon* lírája képviselt. Igaz, a formaképzés szabadságát vagy a képtársítások merész lendületét máig megőrizte. A hagyományosabb és kötöttebb forma mindenestre hitelesebben igazodik annak a közösségi jellegű szerepnek a követelményeihez, amelyet a sokasodó történelmi gondok ellenében ki kellett alakítania. A kisebbségi magyar kultúra történelmi helytállásáról írott versek ennek a közösségi ethosznak a megszólaltatói.

Közösségi gondokat és reményeket fejez ki 1990-ben, tehát a romániai rémuralom bukása után írott *Ó, iskolám, drága iskolák!* című költeménye is. Az erdélyi magyar iskolák ügye mindig is foglalkoztatta az ott élő magyarságot, minthogy az iskolák szabad tevékenysége alapozhatta meg az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra, következésképp a nemzeti identitás fenntartását és fejlesztését. Amióta a 17. században élt tudós erdélyi polihisztor Apáczai Csere János „az iskolák fölöttébb szükséges voltáról” elmélkedett, az erdélyi magyarság mindig féltő gonddal figyelte iskoláinak sorsát. Különösen a kisebbségi helyzetben, hiszen a trianoni döntés óta az iskolák meglétén és munkáján múlott az erdélyi magyar közösség fennmaradása.

A romániai diktatórikus rendszer is jól tudta mindezt, ezért próbálta ismételtelen elszigetelni és elsorvasztani a magyar iskolákat. Valóban, a zsarnoki uralom évtizedei során igen sok régi magyar iskola szűnt meg, illetve alakult át román tanintézeté, és az erdélyi magyarságnak áldozatos küzdelmeket kellett magára vállalnia maradék iskolái érdekében. Az 1989-es karácsonyi népfelkelés és a következőben beköszöntött történelmi változások újra napirendre tűzték a részlegesen felszámolt magyar iskolarendszer helyreállítását. Reménykedni lehetett abban, hogy több történelmi múltra visszatekintő magyar iskola ismét megnyitja kapuit a magyar diákok előtt. Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy az iskolák érdekében folyó harc még sok erőfeszítést és időnként áldozatot követel. Valójában az 1990 márciusában Marosvásárhelyen kirobbantott magyarelles zavargás is, amely során a kiváló író, *Sütő András* súlyosan megsebesült, az ottani régi magyar iskola visszaszerzését akarta megakadályozni. A vásárhelyi események is tanúsították, hogy a magyar iskolákért folytatott küzdelemnek milyen nagy jelentősége van.

Ezt ismerte fel az erdélyi magyar irodalom, midőn igen sok költői alkotásban tett hitet a magyar iskolák mellett. Olyan költői művekre gondolok, mint Áprily Lajos, *A fejedelemhez* című verse, amely a *Bethlen Gábor* által alapított hírneves nagyenyedi kollégium ünnepére készült, *Reményik Sándor* sokat idézett *Templom és iskola* című költeménye, amely e két intézményben, a templomban és az iskolában jelölte meg a kisebbségi magyarság önvédelmének legfontosabb őrhelyeit, Jékely Zoltán *Nagyvakáció az Enyedi Kollégiumban* című nosztalgikus érzésekkel áthatott emlékező verse vagy éppen a fiatal Kovács András Ferenc *Kölcsey Ferenc lehajtja fejét* című költeménye, amely a szatmári református kollégium jubileuma alkalmából idézi fel az erdélyi magyar iskolák megpróbáltatásait.

Lászlóffy Aladár verse is a hajdani erdélyi iskolák emlékét kelti életre, midőn nosztalgikus és elégikus képekben idézi fel a régi diákéletet, az iskolák történelmi múltját, és beszél arról a közösségi küldetésről, amelyet az erdélyi magyar iskoláknak be kell tölteniök. A költemény nosztalgikus és elégikus jellegének megfelelően a költő elsősorban a közelebbi és a távolabbi múlt képeit festi meg. Így alakul ki az *Ó, iskoláim, drága iskolák!* tárgyi világának kettős színtere: egyrészt a diákélet nem is túlságosan régi képeinek, másrészt az erdélyi magyar iskolák történelmi múltjának ábrázolásában.

A költemény a diákélet személyes vonatkozásokban is bizonyára gazdag élményvilágának felidézésével indul. A költő a falusi kisdíákok iskolába seregülésének jelenteit mutatja be, ahogy a nyár végeztével „zörgő szekereken” a városi konviktusokba érkeznek a fiatalok. Ismerősek ezek az erdélyi képek, a nagyenyedi kollégiumban töltött diákéveire visszapillantva Sütő András is hasonló élményeket rögzít *Nagyenyedi fügevirág* című vallomások esszéjében: „Lószékérral indultam, könnycsordulásig szorongással telve (...) A vánszorgó szekeren, fülemben a »száguldás« légsurrogásával, más, idegen világok felé távolodtam.”

A költő tolla nyomán ezt követve a kollégiumi élet téli képei, az iskoláskor köznapi élményei kelnek életre. A felidézett múltbeli világot az otthonosság gyengéd érzése lengi be. Erre utalnak az erdélyi iskolák életét vagy a falusi származású, a diákok szokásait, viseletét idéző fogalmak és képzetek: a „konviktus”, a „penicilus”, a „kisharang”, a „kerítésből tört vándorbot”, a „rókaprém”, a „kisguba”. És erre utalnak az egykori iskolai világot idéző hasonlatok és szóképek: „Ahogy a táj ölen a patakok: / eredt, szaladt, találkozott a sok / tudásra éhes és tudást-hozó, / csizmáik alatt ropogott a hó,” „Hamubasült és honvágytól kopott / önértet szúrta-vágta velejét, / mint penicilus lúdtoll elejét.”

Az iskolába érkező és ott elhelyezkedő falusi kisdíákokról festett színes életképsorozat után a költő a múlthoz fordul, és az erdélyi iskolák nemes tradícióit eleveníti fel: „csak Wittenberg, csak Hága és Enyed, / A múltban megfürösztetni a mát”. Az erdélyi iskolák nemcsak a magyar, hanem a román és német szót is fenntartották, s mellettük az ógörög, a héber és a latin szövegek olvasásába is bevezették a diákokat, mindezt a folytonos háborúk: a török harcok, a kuruc-labanc küzdelmek idején.

Ezt a szöveg felezőpontján: a költemény gondolati és érzelmi csúcspontján az iskolák anyanyelvi küldetésének elismerése követi. Ahogy az erdélyi magyarság körében ez általános, Lászlóffy Aladár is meggyőződéssel vallja, hogy *a magyar nyelvet elsősorban az iskolák tartják fenn*. Ezt a meggyőződést ódába illő ünnepélyességgel nyilvánítja ki a költő: „Az anyanyelv, a mindig támadott / kenyérmező folyton termést adott; / ha felgyújtják, ha beleszántanak, / eloltja égi könnyv, eső, patak / és testünk tölti mezsgyeoldalát (...) Megtanultunk itt életet, halált”. Az ódai hangnak ugyanakkor tragikus zengése van, minthogy az erdélyi magyar iskoláknak az anyanyelvet fenntartó és védő küldetését a mögöttük lévő közel nyolc évtizedben mindig számtalan akadály: *az államilag erőltetett asszimilációs politika ellenében kellett érvényesíteni*.

Az anyanyelv és az anyanyelvet gondozó iskolák mellett tett személyes költői vallomás után ismét a történelmi hagyományok felidézése következik. A költő az erdélyi magyar iskolatörténet és ezzel együtt az ottani magyar kultúra nagynevű egyéniségeire: *Bod Péterre, Pápai Páriz Ferencre, Kőrösi Csoma Sándorra, a „paraszt magiszterekre” és „jobbágy papokra”*,

majd a hírneves iskolaalapító fejedelmekre: a kolozsvári jezsuita, majd piarista kézben lévő katolikus gimnázium alapítójára, Báthori István erdélyi fejedelemre és lengyel királyra, majd a gyulafehérvári, később Nagyenyedre költöztetett református kollégium létrehozójára, Bethlen Gábor fejedelemre hivatkozik. Ennek a történelmi visszatekintésnek is a régi iskolai élet jellegzetes kifejezései, fogalmai adnak jellegzetes hangulatot: a „gyertyafény”, az „enciklopédia”, a „skóla”, a „tanoda”.

Végül újra az iskolába érkező falusi diákokra és tanítókra emlékezik a költő: „Faladások. Mint katonavonatot, / hozza a hajnal az utasokat, / ingázik elsős, felsős, tanító, / kucsmáik alatt utazik a szó, / hogy más fejekbe utazzék tovább...” Ezek a múlt ködéből felidézett képek készítik elő a költemény zárószóiban kifejezett reménykedést, amely, ha kissé szorongó szívvel is, az erdélyi magyar iskolák feltámadását ígéri, és a zsarnoki uralom összeomlását követő történelmi és közösségi bizalmat nyilvánítja ki: „A nehezen megintcsak túl vagyunk, / nem érzi nyomás süvegét agyunk, / a szív szorong csak, hitetlenkedik: / vajon ma végre felragyoghat itt / a semmiből teremtetett új világ?”

Lászlóffy Aladár versének pontos szerkezeti felépítése és emelkedő, majd ereszkedő gondolati és érzelmi ívelése van. A vers első négy és utolsó két szakasza az iskolai élet emléképeit festi le, az ötödik, majd a nyolcadik, a kilencedik és tizedik szakasz az erdélyi iskolák történelmi emlékeit eleveníti fel, a vers középső, hatodik és hetedik szakasza pedig az anyanyelvi kultúra iránt érzett elkötelezettséget szólaltatja meg: ebben a mozzanatban találjuk meg a szöveg gondolati és érzelmi középpontját. A szerkezet ilyen módon körkörös felépítésű, és ezt a minden egyes szakaszban megtalálható refrén („Ó, iskoláim, drága iskolák!”) csak méginkább kifejezi.

A költeménynek következőképp retorikai felépítése van: a közelebbi múltat bemutató emlékek és a távolabbi múltat idéző történelmi visszatekintések arra valók, hogy megfelelő nyomatékot adjanak az iskolák nyelvfenntartó szerepét hangsúlyozó személyes értelmű vallomásnak. A vers szóképanyaga is ezt a személyességet fejezi ki: először a közelebbi emlékek otthonosságának érzékeltetésével, amint erről már szó esett, majd a történelmi visszatekintés vallomásosságával. Ezt ilyen szóképek érzékeltetik: „Sok karnyújtásnyira van a gyümölcs, / mit lélek-áron kínálgat a föld, / a pápaszem se hozza közelebb, / csak Wittenberg, csak Hága és Enyed. / A múltban megfürösztöni a mát...”, vagy a későbbiekben: „Ahol a skóla most is rostokol, / nagy fák suhognak, régi nyárfasor – / a hit s a munka ültette oda, / hogy árnyékban legyen a tanoda.”

A verselés, a rímelés maga is az otthonosság élményét kelti fel, Lászlóffy Aladár költeménye ugyanis azt a hagyományos versformát használja, amely maga is a 19. századi magyar költészetének vagy éppen az *Erdélyi Helikon* lírájának megszokott, könnyen átlátható és követhető előadásmódjához illeszkedik. A párosrímű ötös jámbusokból felépített tizenkét hatsoros versszak éppen az egyszerűség, a hagyományosság képzetait idézi elénk. Mindez az élmény erősen közösségi jellegét is aláhozza, minthogy az erdélyi magyar iskola valóban egy nemzeti közösség ügye, és a költő nosztalgikus, mégis reménykedő verse azt sürgeti, hogy ez a közösség – nagy történelmi megrázkódtatások és veszteségek után – végre ismét lelki otthonára találjon – iskoláiban.